

УДК 159.9

Плескач Богдан Вадимович, канд. психол. наук, ст. наук. співробітн. лабор. консульт. психол. та психотер. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

e-mail: pleskach.bogdan@gmail.com

**ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОСЕМАНТИЧНИХ МЕТОДІВ ДЛЯ ОЦІНКИ
ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯ ЗІ ЗНАЧИМИМ
ПРЕДСТАВНИКОМ ПРИЙМАЮЧОГО НАСЕЛЕННЯ**

Анотація

В роботі досліджується ідентифікація між переселенцем та значимим представником приймаючого населення в її зв'язку з предиспозицією до певного типу соціокультурної адаптації. В представленому дослідженні представником приймаючого населення виступає психолог, який надає психологічну допомогу внутрішньо переміщеній особі. В якості інструмента для дослідження ідентифікації використаний семантичний диференціал у варіанті запропонованому Т. С. Барановою. Процедура дослідження полягала у тому, що респондент оцінював себе та психолога, як він його відчуває. Вибірку дослідження склали 62 внутрішньо переміщені особи, які отримували психологічну допомогу (або супровід) та добре знали свого консультанта. Отримані дані свідчать, що відсутність ідентифікації достовірно пов'язано з більш високими показниками по зміцаній стратегії «сепарація-маргіналізація» ($F = 7,05; p < 0,05$). Також, в дослідженні перевірялась можливість вивчати ідентифікацію на основі диференціалу, запропонованого А. А. Іл'їним, для оцінки стадій психосоціального розвитку. Зроблені висновки узгоджуються з ідеями Т. С. Баранової: для діагностики ідентифікації шкали семантичного диференціалу мають бути конотативними та пов'язаними з емоційними відчуттями. В подальших дослідженнях внутрішньо переміщених осіб здається доцільним використання різнобічно-спрямованих методів для діагностики ідентифікації. Методів, які основані як на само заповненні, так і

– на порівнянні індивідуальних результатів з груповими значеннями; методів, призначених для діагностики ідентифікації на особистісному та – соціальному рівнях. Такий напрямок досліджень дозволить з'ясувати: з якою сферою Я пов'язана ідентифікація виявлена на основі психосемантичного диференціалу за Т. С. Барановою; особливості адаптації переселенців до нового місця.

Ключові слова: психологічна ідентифікація, стратегії акультурації, соціокультурна адаптація, внутрішньо переміщені особи, психосемантика.

Pleskach Bogdan Vadymovych, PhD, senior researcher, laboratory of counseling psychology and psychotherapy, G.S. Kostiuk Institute of psychology of the NAPN of Ukraine

APPLICATION OF PSYCHOSEMANTIC METHODS FOR ASSESSMENT IDENTIFICATION OF MIGRANT WITH A SIGNIFICANT REPRESENTATIVE OF THE RECEIVING POPULATION

Summary

The article investigates the influence of identification (between a migrant and a significant representative of the receiving population) on the willingness to choose a strategy for sociocultural adaptation. In this study, a representative of the host population is a psychologist who provides psychological assistance to an internally displaced person. As a tool for identification research, we used the semantic differential in the variant proposed by T. S. Baranova. Research procedure: using the differential, the respondent first assesses himself, and then assesses how he perceives the psychologist. Data were collected from 62 internally displaced people who receiving psychological help or support and well knew their consultant. The results show that the failure of identification is reliably associated with higher rates for the mixed strategy of separation-marginalization ($F = 7,05$; $p < 0,05$). Also, the study tested the ability to investigate identification using the differential proposed by V.A. Ilyin, which is designed to assess the stages of psychosocial development. The conclusions made are consistent with the ideas formulated by T. S. Baranova:

to diagnose identification, the scales of the semantic differential must be connotative and associated with emotional feelings. In further studies of internally displaced persons, it seems appropriate to use many-sided diagnostic methods for identification. Methods that are based on both self-completion and - on the comparison of individual results with group values; methods designed to diagnose identification at the personal and social levels. Such a direction of research will make it possible to clarify: with which area of self are related the identification, which was diagnosed by using the T. S. Baranova semantic differential, with provided testing procedure; patterns of migrants adaptation to a new place.

Key words: *identification in psychology science, acculturation strategies, sociocultural adaptation, internally displaced person, psychosemantics.*

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Феномен ідентифікації з оточуючими відіграє важливе значення в психологічному розвитку особи. Завдяки ідентифікації відбувається процес соціалізації, розвиток самоусвідомлення та ідентичності [17; 13]. У вітчизняній психології наголошується (Л. С. Виготский), що вся внутрішня психічна діяльність, на початку, має зовнішню (соціальну) стадію розвитку, яка згодом інтеріоризується [3, с. 36]. Розвиток здійснюється завдяки імітації дитиною іншої людини, її діяльності, що дозволяє психологічно привласнювати особливості близьких (феномен отримав назву інтеріоризована ідентифікація) [3, с. 39]. Поряд з цим процесом здійснюється екстраріоризаційна ідентифікація, яка полягає в проєкції своїх почуттів та мотивів на іншу людину, що сприяє встановленню соціальної взаємодії, пізнанню іншої людини та самого себе [3, с. 40]. Е. Еріксон пояснював психологічний розвиток внутрішнім стремлінням дитини відповідати очікуванням своїх батьків та відповідати уявленням про успішність та привабливість, які сприйняті від соціального оточення, в якому живе дитина [17]. Наведене висловлювання стосується розвитку ідентичності, яке здійснюється завдяки ідентифікації особи з певними цінностями та якостями батьків і суспільства в якому особа

живе. Згідно А. Тешфела, ідентифікація з цінностями групи, сприяє позитивній самоповазі і, як ми вважаємо, це забезпечується також ідентифікацією з батьками [7, с. 34].

Входження особи в нову соціальну групу розділяється на ряд стадій, першою з яких, є когнітивне прийняття певних норм та цінностей групи, ідентифікація з групою [11, с. 19]. Для пояснення взаємодії внутрішньо переміщеної особи та нового соціального оточення ми виходимо з позицій концепції соціокультурної адаптації Дж. Беррі [18]. Остання визначається вченим як особливість поєднання в суб'єктивному світі людини рідної та нової соціокультурної ідентичності [18]. Тобто, фактично, мова йде про відчуття приналежності до однієї з двох груп, або до обох груп, що, згідно А. Тешфела, і є соціальною ідентичністю [7, с. 34].

Згідно з уявленнями Г. У. Солдатової психолог, який працює з мігрантами, може розглядатись як посередник між двома культурами [14, с. 4]. Так, психолог одночасно виступає в ролях спеціаліста та представника приймаючого населення з яким зустрічається клієнт. Тому, вивчення ідентифікації внутрішньо переміщеної особи та психолога дозволить краще зрозуміти особливості адаптації переселенця та розвиток психотерапевтичних стосунків. Отже, присутність ідентифікації можна зрозуміти в аспекті потреби клієнта встановлювати значимі та довірливі стосунки, що вважається ознакою ефективності процесу психотерапевтичної допомоги [9, с.95]. На другому рівні ідентифікація переселенця з психологом має важливе значення в адаптації до нового середовища.

Таким чином, вивчення ідентифікації внутрішньо переміщеної особи та психолога є важливим для розуміння як особливостей розвитку стосунків в процесі надання допомоги так і в аспекті адаптації до нового соціального середовища. Крім того, вивчення ідентифікації здається перспективним напрямом досліджень в області психологічної допомоги широкій категорії постраждалих в наслідок травматичних подій. Оскільки, в цих ситуаціях

входження постраждалого в соціальне середовище відбувається заново, з набутих травматичним досвідом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В дослідженнях присвячених проблемам адаптації внутрішньо перемішених осіб, ідентифікація переселенців з приймаючою громадою розглядається як один з індикаторів успішної адаптації на новому місці проживання [1, с. 11]. Для вивчення ідентифікації переселенців з новим соціальним оточенням, зазвичай, використовуються питання спрямовані на виявлення самокатегоризації (до якої групи відносить себе особа, ким вважає) [1; 19]. Іншим методом отримання інформації є опитування думок приймаючого населення стосовно присутності в поведінці переселенців ознак спрямованості на засвоєння традицій, цінностей та мови нового соціального середовища [1].

За даними зібраними в 2016 році, 41% респондентів зі сторони приймаючого населення вважали, що переселенці не ідентифікують себе з новою спільнотою [1, с. 11]. Згідно дослідження Берлінського Центру ZOiS (2016 рік) у переселенців, які мігрували в Центральну та Західну Україну, спостерігались наступні трансформації відчуття національної ідентичності: у 50,4% - ідентичність не змінилась; у 14,5% - зросло відчуття подвійної ідентичності як росіянина так і українця; у 32,2% - зросло відчуття себе як українця [19, с. 7]. Наведені дані можна зрозуміти як відносно низький рівень ідентифікації внутрішньо перемішених осіб з приймаючою громадою.

В прикладних дослідженнях присвячених психолого-педагогічній допомозі внутрішньо переміщеним студентам в адаптації до нового колективу вивчаються впливи, які сприяють ідентифікації учня з новим колективом, проте, сам феномен – не досліджується [6; 4].

Між тим, процеси ідентифікації з навчальною групою вивчаються в аспекті становлення соціальної (професійної) ідентичності та в роботах присвячених вивченню різноманітних колективів [10; 7; 5]. Методики, які використовуються для цих цілей можна розділити на дві групи за характером даних, які необхідні для обробки результатів. До групи методів, які

потребують лише індивідуального тестування, можна віднести: семантичний диференціал та тест кольорових ставлень [2; 15, с. 134]. До методик, які ґрунтуються на співставленні значень отриманих від двох осіб, особи та колективу, можна віднести: тест соціальної ідентифікації Ю. М. Федорова, О. В. Булгакова; методику аналізу репертуарних решіток Дж. Келлі; методики для діагностики групових цінностей (опитувальник Життєві цілі в адаптації Н. В. Ключової, опитувальник культурних ціннісних орієнтацій Ш. Шварца); методи діагностики типових соціальних уявлень (методика дослідження соціальних аксіом М. Бонда, К. Леунга) [5; 7; 16, с. 70, 83]. Віднесені до двох груп, способи вивчення ідентифікації відрізняються за своїми теоретико-методологічними основами.

Теоретичною основою таких методів як тест кольорових ставлень О. Еткінда (його модифікацій) та семантичного диференціалу (модифікація Т. С. Баранової) – лежить феноменологічна особливість ідентифікації – її емоційний характер [3; 2]. Так, О. В. Белановська підкреслює, що в психоаналітичному напрямі та вітчизняній психології ідентифікація розглядається як така, що має емоційний характер та супроводжується переживанням своєї тотожності [3]. В тесті кольорових ставлень звернення до емоційної складової забезпечується використанням кольорів (вподобання яких пов'язано з емоційними станами). В семантичному диференціалі звернення до емоцій досягається за допомогою спеціально підібраних семантичних шкал, тісно пов'язаних з емоційно-зabarвленими відчуттями [2, с. 73]. Для вивчення тотожності між суб'єктом та особою (чи групою), з якою вивчається ідентифікація, використовується порівняння близькості між оцінюванням свого Я та іншої особи.

Аналіз останніх досліджень показує, що соціометрія також, може бути віднесена до методів, які чутливі до діагностики ідентифікації. Так, на соціометричний вибір впливає симпатія до інших членів групи, методика дозволяє оцінювати міру близькості. В дослідженні К. І. Колеснікової продемонстрований зв'язок між соціальною згуртованістю (соціометрія) та ідентифікацією між учасниками групи [10].

Продовжуючи думку Л. В. Попової, недоліками названих вище методик можна вважати наступні: неможливість диференціювати глибинну ідентифікацію від тимчасової (яка зустрічається при емпатії), складність оцінити область психічного в якій діагностується ідентифікація.

В роботі Л. В. Попової аналізуються спроби окремих вчених (Е. Сопчак) оцінити ідентифікацію на основі міри близькості між самосприйняттям та суб'єктивним образом іншої людини [13, с. 165]. Зокрема, описані способи діагностики ідентифікації як міри співпадіння відповідей опитувальника ММРІ при оцінці самого себе та при оцінці від імені іншої людини. Варто зазначити, що такий спосіб діагностики вимірює, скоріше, особливості пов'язані з когнітивною сферою особистості і в зв'язку з цим має обмеження.

Інша група методів діагностики ідентифікації спирається на соціально-психологічну теорію ідентичності А. Тешфела [7]. Так, Н. Л. Іванова наводить наступне визначення соціальної ідентичності за А. Тешфелом: «це частина індивідуальної Я-концепції, яка походить від знань індивіда о власній приналежності до соціальної групи (або груп) разом з ціннісними та емоційними проявами цієї приналежності» [7, с. 19]. На основі здійсненого теоретичного аналізу Н. Л. Іванова дійшла висновку, що в соціальній ідентичності можуть бути виділені наступні складові: когнітивна (система уявлень), ціннісна (область смислів), мотиваційна (альтруїзм, гедонізм) та поведінкова (рольова, експресивність) [7, с. 23]. Ідентифікація особи з групою зумовлена потребою в позитивній самоповазі, і може відбуватись на основі однієї чи декількох з означених складових [7, с. 23].

В тесті соціальної ідентифікації Ю. М. Федорова, члени колективу пропонують індивідуальні системи оцінки для себе та групи, ідентифікація оцінюється як міра згоди учасників з індивідуальними оцінками [7, с. 23]. Утворений таким чином тезарус, може стосуватись всіх чотирьох складових соціальної ідентичності.

Використання методу репертуарних решіток для діагностики ідентифікації більше пов'язаний з когнітивними уявленнями [7]. В варіанті

застосованим Н. Л. Івановою учасники навчальної групи мали відібрати два пов'язаних поняття з трьох; всього елементів для порівняння було 20 (які стосувались соціальної ідентичності) [7, с. 26]. Когнітивні конструкти (за Дж. Келлі), які лежать в основі класифікації понять, виділяються на основі статистичного аналізу групи. Міра ідентифікації між двома учасниками групи може бути обчислена на основі схожості при класифікації елементів репертуарної решітки, міра ідентифікації учасника з групою на основі міри узгодженості індивідуальних когнітивних конструктів та усереднених значень групи [13, с. 167]. Ідентифікація, також, діагностується на основі міри схожості між двома людьми при оцінці певних стимулів за допомогою семантичного диференціалу [13, с. 166].

Методика оцінки близькості типових соціальних уявлень М. Бонда, К. Леунга – дозволяє діагностувати ідентифікацію особи та групи за когнітивною складовою соціальної ідентичності. Виявлення ідентифікації за ціннісною складовою ідентичності стає можливим при використанні опитувальників Н. В. Ключової та Ш. Шварца.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність вивчення ідентифікації у внутрішньо перемішених осіб з представниками приймаючого населення зумовлена завданням сприяти адаптації переселенців до нових умов життя, успішність якої пов'язується зі здоровою трансформацією ідентичності, яка зберігає свою цілісність, інтегрує минулий та сьогоденний досвід, забезпечує пластичність в пристосуванні до соціокультурної реальності. В психології створені теоретико-методологічні моделі, які дозволяють вивчати ідентифікацію на таких рівнях як особа - особа та особа – група. Проте, відмічається мала кількість досліджень, які вивчають закономірності у виникненні ідентифікацій внутрішньо перемішених осіб з приймаючим населенням. Низький дослідницький інтерес може бути пояснений складністю інструментального дослідження ідентифікації [13, с. 163].

Мета статті полягає у вивченні можливостей діагностики ідентифікації переселенців з психологом (як представником приймаючого населення) на основі психосемантичних методів.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. В представленому дослідженні вивчався взаємозв'язок між ідентифікацією з психологом, як представником приймаючого населення та типом соціокультурної адаптації. Гіпотеза дослідження була наступною: ідентифікація з психологом буде сприяти адаптації до нового середовища за типом інтеграція.

Вибірка дослідження склала 62 внутрішньо переміщені особи, які заповнили семантичний диференціал в модифікації Т. С. Баранової та диференціал психосоціального розвитку В. А. Іл'їна. При заповненні диференціалів опитані мали оцінити «своє Я» та «психолога з яким вони працювали». Також, респонденти заповнювали методику Акультураційні predisпозиції за Дж. Беррі [12].

Основним методом вивчення ідентифікації був семантичний диференціал в модифікації Т. С. Баранової (див. табл. 1) [2, с. 76].

Таблица 1

Семантичний диференціал за Т. С. Барановою

Оцените свое Я, как Вы чувствуете								
Перекодирования	1	2	3	4	5	6	7	
Светлое	3	2	1	0	1	2	3	Темное
Холодное	3	2	1	0	1	2	3	Теплое
Спокойное	3	2	1	0	1	2	3	Тревожное
Туманное	3	2	1	0	1	2	3	Ясное
Полезное	3	2	1	0	1	2	3	Вредное
Грустное	3	2	1	0	1	2	3	Радостное
Твердое	3	2	1	0	1	2	3	Зыбкое
Ложное	3	2	1	0	1	2	3	Истинное
Мирное	3	2	1	0	1	2	3	Воинственное
Бесмысленное	3	2	1	0	1	2	3	Разумное
Приятное	3	2	1	0	1	2	3	Неприятное
Временное	3	2	1	0	1	2	3	Вечное
Легкое	3	2	1	0	1	2	3	Трудное
Опасное	3	2	1	0	1	2	3	Надежное
Свое	3	2	1	0	1	2	3	Чужое

Злое	3	2	1	0	1	2	3	Доброе
Сильное	3	2	1	0	1	2	3	Слабое
Далекое	3	2	1	0	1	2	3	Близкое
Простое	3	2	1	0	1	2	3	Сложное
Тусклое	3	2	1	0	1	2	3	Яркое
Дружеское	3	2	1	0	1	2	3	Враждебное

При проведенні психодіагностики особа мала за одним бланком оцінити своє Я, за другим - психолога. Інструкція до бланку була стандартною для семантичних диференціалів. При внесенні відповідей до статистичного пакету значення перекодовувались у семизначну шкалу з ліва на право. Обчислення міри ідентичності здійснювалось за формулою наведеною в роботі Т. С. Баранової (див. формула 1).

Формула 1

Формула оцінки міри схожості у відповідях

$$\text{Схожість} = \sqrt{\sum d_{xy}^2}$$

В наведеній формулі, d_{xy}^2 – це квадрат алгебраїчної різниці між значеннями оцінювання себе (x) та психолога (y) на кожній із 21 шкал семантичного диференціалу. Обчислення за формулою відбувалось наступним чином: 1) розраховувалась та возводилась в квадрат різниця між значеннями оцінки себе та психолога за першою шкалою (антоніми «світле – темне»), 2) обчислювалась та возводилась в квадрат алгебраїчна різниця за другою шкалою (антоніми «холодне – тепле»), 3) ця сама процедура, проводилась з рештою 19 шкал, 4) обчислювалась сума (Σ) 21 алгебраїчної відмінності зведених в квадрат, 5) з обчисленої суми отриманий квадратний корінь ($\sqrt{\quad}$).

Отримане значення схожості (ідентифікації) може варіюватись від 0 балів (максимальна схожість) до 121 балів (максимальна відмінність). В нормалізованій за віком та статтю вибірці середнє значення за шкалою міжособистісної ідентифікації становило **10,67** балів. Ми вважали, що особи зі значенням *менше 10,67* балів мають *сформовану ідентифікацію*. Значення в 10,67 балів і вище розумілись як відсутність ідентифікації.

Перевірка поставленої гіпотези про зв'язок між ідентифікацією з психологом та соціокультурною стратегією адаптацією здійснювалось з використанням модифікованої методики Дж. Беррі на основі однофакторного дисперсійного аналізу [12]. Отримані дані показують, що особи з відсутньою ідентифікацією отримують більш високі значення (в середньому, 13,65 балів) за об'єднаною стратегією «сепарація-маргіналізація», ніж особи зі сформованої ідентифікацією (10,77 балів). Відмінність є статистично достовірною ($F = 7,05$; $p < 0,05$). При використанні в якості незалежних змінних нормативних значень за методикою Дж. Беррі були виявлені наступні достовірні розбіжності:

1) Особи зі стратегією «сепарація-маргіналізація» отримують більш високі значення за формулою схожості (в середньому, 13,63 бали), ніж особи які належать до інших груп соціокультурної адаптації (10,08 балів); $F = 8,7$, $p < 0,01$. Тобто, переселенці з зазначеною стратегією не ідентифікують себе з психологом.

2) Особи, які не мають вираженої стратегії адаптації схильні до більшої ідентифікації з психологом (середнє значення схожості – 9,14 балів) у порівнянні з групою, яку складають особи з будь-якими вираженими стратегіями адаптації (в середньому, 11,88 балів); $F = 5,33$, $p < 0,05$.

Отже, гіпотеза дослідження частково підтвердилась. Так, внутрішньо перемішені особи, які ідентифікувались з психологом, не збільшували частоту використання соціокультурної стратегії інтеграція. Проте, ідентифікація з психологом вказувала, що переселенець з низькою ймовірністю схильний до вибору адаптації за типом сепарації-маргіналізації.

Другим методом на основі якого оцінювалась ідентифікація внутрішньо переселеної особи був диференціал психосоціального розвитку за В. А. Іл'їном (див. табл. 2). Диференціал призначений для індивідуального тестування з метою діагностики благополуччя у проходженні п'яти стадій розвитку за Е. Еріксоном. Як і в попередньому випадку, переселенець оцінював себе та психолога з яким працює. Порівняння схожості та відмінності здійснювалось

за формулою 1. Теоретичною основою порівняння була ідея, що схожість в оцінці свого Я та моделі (образа) психолога буде свідчити про ідентифікацію (Е. Сопчак) [2, с. 165].

Таблиця 2

Диференціал психосоціального розвитку за В. А. Іл'їном

Оцените свое Я, как Вы чувствуете									
Перекодування		1	2	3	4	5	6	7	
1	Доверчивость	3	2	1	0	1	2	3	Осторожность
2	Медлительность	3	2	1	0	1	2	3	Быстрота
3	Признание	3	2	1	0	1	2	3	Неизвестность
4	Неприметность	3	2	1	0	1	2	3	Яркость
5	Открытость	3	2	1	0	1	2	3	Закрытость
6	Зажатость	3	2	1	0	1	2	3	Пластичность
7	Полезность	3	2	1	0	1	2	3	Ненужность
8	Принятие	3	2	1	0	1	2	3	Отвержение
9	Развязность	3	2	1	0	1	2	3	Строгость
10	Согласованность	3	2	1	0	1	2	3	Разобщенность
11	Достоинства	3	2	1	0	1	2	3	Недостатки
12	Смелость	3	2	1	0	1	2	3	Робость
13	Свобода	3	2	1	0	1	2	3	Зависимость
14	Уныние	3	2	1	0	1	2	3	Радость
15	Гармоничность	3	2	1	0	1	2	3	Противоречивость
16	Предприимчивость	3	2	1	0	1	2	3	Инертность
17	Скрытность	3	2	1	0	1	2	3	Откровенность
18	Успех	3	2	1	0	1	2	3	Неудача
19	Упорядоченность	3	2	1	0	1	2	3	Спутанность
20	Самостоятельность	3	2	1	0	1	2	3	Подчиненность
21	Нападение	3	2	1	0	1	2	3	Защита
22	Ясность	3	2	1	0	1	2	3	Неопределенность
23	Талант	3	2	1	0	1	2	3	Посредственность
24	Раскрепощенность	3	2	1	0	1	2	3	Скованность
25	Близость	3	2	1	0	1	2	3	Дистанцированность
26	Энергичность	3	2	1	0	1	2	3	Вялость
27	Бездарность	3	2	1	0	1	2	3	Способность
28	Убежденность	3	2	1	0	1	2	3	Сомнение
29	Общительность	3	2	1	0	1	2	3	Замкнутость
30	Раздробленность	3	2	1	0	1	2	3	Целостность

Отримані значення ідентифікації між переселенцем та психологом за диференціалом психосоціального розвитку на високому рівні достовірності корелює з ідентифікацією обчисленою за семантичним диференціалом ($R = 0,514$; $p < 0,001$). Проте, ідентифікація виміряна на основі диференціалу В. А.

Іл'їна не прогнозувала тип соціокультурної адаптації. Отримані результати ми пояснюємо тим, що в диференціалі Іл'їна використані шкали, які мають виражене денотативне значення (називають особистісні риси) та слабо чутливі до емоційно забарвлених почуттів.

Ми дійшли висновку, що для оцінки міжособистісної ідентифікації за допомогою семантичних диференціалів використані шкали мають обов'язково відображати емоційне ставлення. Проте, на нашу думку, запропонована діагностика на основі диференціалу психосоціального розвитку може бути використана для дослідження такого явища як перенесення між клієнтом та психологом.

Незважаючи на негативні результати стосовно прогностичних можливостей методики В. А. Іл'їна на вибір стратегії соціокультурної адаптації, було прийнято рішення відібрати такі шкали, які б створювали можливість такого передбачення. З цією метою були проведені серії кореляційних аналізів між оцінкою ідентифікації за методом Т. С. Баранової та квадратичними відмінностями за шкалами диференціалу В. А. Іл'їна. В результаті був створений ключ розрахунку міри ідентифікації за диференціалом психосоціального розвитку, який корелював з методикою Баранової ($R = 0,564$; $p < 0,001$) та прогнозував стратегію соціокультурної адаптації (див. формула 2).

Формула 2

Ключ обчислення міжособистісної ідентифікації за диференціалом психосоціального розвитку

$$\text{Ідент} = \sqrt{v1_{xy}^2 + v3_{xy}^2 + v4_{xy}^2 + v5_{xy}^2 + v7_{xy}^2 + v14_{xy}^2 + v16_{xy}^2 + v28_{xy}^2 + (36 - v27_{xy}^2)}.$$

В наведеній формулі, символ «v» – означає шкалу методики Іл'їна, після цієї літери наводиться номер шкали. Тобто, «v1» - означає шкалу утворену антонімами «довірливість – обережність», «v3» - «визнання – невідомість» і т.

д. Подібно до формули 1, за кожною вказаною шкалою, розраховується алгебраїчна різниця між значеннями переселенця (x) та психолога (y), яка потім возводиться в квадрат. 27 шкала виявила негативну кореляцію, тому, її значення розраховуються обернено пропорційно. За формулою 2, отримується сумарне значення квадратичних відмінностей, з якого отримується квадратний корінь ($\sqrt{\quad}$). Отримані значення за шкалою «Ідент» для методики Іл'їна має наступну описову статистику (врівноважена за статтю та віком вибірка): $x = 9,04$; $\sigma = 2,22$.

Достовірні відмінності спостерігались при використанні в якості незалежної змінної нормативних значень за методикою схильності до соціокультурної адаптації. Так, переселенці без вираженої стратегії адаптації демонстрували більш сильну ідентифікацію з психологом (в середньому, 8,01 балів) у порівнянні з опитаними, які мали сформовані стратегії адаптації (9,7 балів). Відмінність є статистично достовірною ($F = 4,65$, $p < 0,05$).

Отже, запропонований спосіб обчислення ідентифікації на основі методики В. А. Іл'їна – вимірює значення важливі для соціокультурної адаптації та є валідним. Проте, має меншу достовірність у порівнянні з використанням для цієї мети семантичного диференціалу за Т. С. Барановою.

Наукове значення роботи. Отримані результати підтверджують теоретичні припущення про важливе значення ідентифікації у внутрішньо переміщеної особи з представниками місцевого населення для адаптації на новому місці проживання. Теоретичний аналіз проблеми показав перспективні напрями досліджень, які можуть бути використані для розробки прикладних методів супроводу переселенців в процесі адаптації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Семантичний диференціал за Т. С. Барановою може використовуватись для діагностики міжособистісної ідентифікації. В дослідженні показано, що присутність ідентифікації між переселенцем та добре відомим представником приймаючого населення, як правило, свідчить про відсутність стратегії адаптації за типом сепарації-маргіналізації. Перспективним є дослідження

взаємозв'язку між різними методиками оцінки ідентифікації (індивідуальними та груповими; основаними на діагностиці симпатії і тотожності, та – близькості структур соціальної ідентичності) у переселенців з окремими представниками та групами приймаючого населення. Важливі для практичного застосування результати можуть бути отримані при вивченні міри, в якій внутрішньо переміщені особи можуть себе ідентифікувати з приймаючим населенням за ментальними уявленнями (когнітивні конструкти) та ціннісними орієнтаціями.

Список використаних джерел

1. Балусєва О. В., Никифороенко Н. О. Можливості застосування соціологічних показників в оцінці ефективності державного регулювання процесів адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні. *ДонДУУ. Менеджер*. 2016. № 3. С. 5 – 15.
2. Баранова Т. С. Эмоциональное «Я – Мы» (опыт психосемантического исследования социальной идентичности). *Социология: 4М*. 2001. № 14. С. 70 – 101.
3. Белановская О. В. Идентификация как механизм развития личности. *Адукацыя і выхаваніе*. 2000. № 10. С. 36 – 40.
4. Бєляєва Н., Жданова-Неділько О. Організаційно-педагогічні умови адаптації внутрішньо переміщених студентів до університетського середовища. *Витоки педагогічної майстерності* : зб. наук. праць Полтавського націон. педагог. унів. імені В. Г. Короленка. Полтава. 2016. Вип. 17. С. 29 – 34.
5. Булгаков А. В., Чайка В. Г. Социально-психологическая помощь офицерам в ходе структурных преобразований Вооруженных сил России. Учебное пособие. Москва : ВУ, 2001. 130 с.
6. Дуб В. Г. Адаптація студентів-переселенців до вищого навчального закладу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологія*. 2016. Т. 2, Вип. 2. С. 36 – 40.

7. Иванова Н. Л. Проблема психологического анализа социальной идентичности. *Психология. Журнал Высшей школы экономики*. 2006. Т. 3, № 4. С. 14 – 38.
8. Ильин В. А. Психосоциальная теория как полидисциплинарный подход к анализу социальных процессов в современном обществе: дис.... д-ра психол. наук: 19.00.05. Москва, 2009. 392 с.
9. Калмыкова Е. С., Кэхеле Х. Психотерапии за рубежом: история, современное состояние (краткий обзор). *Психологический журнал*. 2000. № 2. С. 87 – 99.
10. Колесникова Е. И. Сплоченность учебной группы как фактор социальной идентификации студента: автореф. на соиск. уч. степ. канд. психол. наук: 19.00.05. Самара, 2007. 23 с.
11. Музиченко І. В. Вимушені переселенці: проблема соціально-психологічної адаптації. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 9 (52). С. 18 – 21.
12. Плескач Б. В. Діагностика соціокультурної адаптації, модифікація методики Дж. Беррі. *Стратегічні напрямки розвитку науки: фактори впливу та взаємодії*: матер. міжн. нак. конф (Т. 2), 22 травня, 2020 рік. Суми: МЦНД, 2020. С. 123 – 127.
13. Попова Л. В. Методы изучения процессов идентификации. *Вопросы психологии*. 1988. № 1. С. 163 – 169.
14. Солдатова Г. У. Психологическая помощь мигрантам: травма, смена культуры, кризис идентичности. Москва: Смысл, 2002. 479 с.
15. Соломин И. Л. Современные методы психологической экспесс-диагностики и профессионального консультирования. Санкт-Петербург : Речь, 2006. 279 с.
16. Татарко А. Н., Лебедева Н. М. (2011) Методы этнической и кросскультурной психологии. Москва : ВШЭ, 2011. 163 с.
17. Эриксон Э. Детство и общество. Санкт-Петербург : Речь, 2002. 416 с.

18. Berry J. W. Acculturation strategies and adaptation. *Immigrant families in contemporary society* / Eds. J. E. Lansford, K. Deater-Deckard, M. H. Bornstein. New York: Guilford Press, 2007. Pp. 69–82.
19. Sasse G., Lackner A. War and identity: the case of the Donbas in Ukraine. *Post-Soviet Affairs*. 2018. DOI: 10.1080/1060586X.2018.1452209 (дата звернення : 25.05.20).

References

1. Baluyeva O. V., Nykyforenko N. O. Mozhlyvosti zastosuvannya sociolohichnyx pokaznykiv v ocinci efektyvnosti derzhavnoho rehulyuvannya procesiv adaptaciyi ta intehraciyi vnutrishn'o peremishhenyx osib v Ukrayini. *DonDUU. Menedzher*. 2016. № 3. S. 5 – 15.
2. Baranova T. S. Emotsional'noye «Ya – My» (opyt psikhosemanticheskogo issledovaniya sotsial'noy identichnosti). *Sotsiologiya: 4M*. 2001. # 14. S. 70 – 101.
3. Belanovskaja O. V. Identifikacija kak mehanizm razvitija lichnosti. *Adukacyja i vyhavanuje*. 2000. # 10. S. 36 – 40.
4. Byelyayeva N., Zhdanova-Nedil'ko O. Orhanizacijno-pedahohichni umovy adaptaciyi vnutrishn'o peremishhenyx studentiv do universytets'koho seredovyshha. *Vytoky pedahohichnoyi majsternosti : zb. nauk. prac" Poltavskoho nacion. pedahoh. univ. imeni V. H. Korolenka*. Poltava. 2016. Vyp. 17. S. 29 – 34.
5. Bulgakov A. V., Chajka V. G. Social'no-psihologicheskaja pomoshh' oficeram v hode strukturnykh preobrazovanij Vooruzhennyh sil Rossii. Uchebnoe posobie. Moskva : VU, 2001. 130 s.
6. Dub V. H. Adaptacija studentiv-pereselenciv do vyshhoho navchal'noho zakladu. *Naukovyj visnyk Xersonskoho derzhavnoho universytetu. Psiholohiya*. 2016. T. 2, Vyp. 2. S. 36 – 40.
7. Ivanova N. L. Problema psihologicheskogo analiza social'noj identichnosti. *Psihologija. Zhurnal Vysshej shkoly jekonomiki*. 2006. T. 3, # 4. S. 14 – 38.
8. Il'in V. A. Psihosocial'naja teorija kak polidisciplinarnyj podhod k analizu social'nyh processov v sovremennom obshhestve: dis.... d-ra psihol. nauk: 19.00.05. Moskva, 2009. 392 c.

9. Kalmyikova E. S., Kehele H. Psihoterapii za rubezhom: istoriya, sovremennoe sostoyanie (kratkiy obzor). *Psichologicheskiy zhurnal*. 2000. # 2. – S. 87 – 99.
10. Kolesnikova E. I. Splochnost' uchebnoj gruppy kak faktor social'noj identifikacii studenta: avtoref. na soisk. uch. step. kand. psihol. nauk: 19.00.05. Samara, 2007. 23 s.
11. Muzy`chenko I. V. Vy`musheni pereselenci: problema social`no-psy`xologichnoyi adaptaciyi. *Osvita ta rozvy`tok obdarovanoyi osoby`stosti*. 2016. # 9 (52). – S. 18 – 21.
12. Pleskach B. V. Diahnostyka sociokul`turnoyi adaptaciyi, modyfikaciya metody Dzh. Berri. *Stratehichni napryamky rozvytku nauky: faktory vplyvu ta vzayemodiyi*: mater. mizhn. nak. konf (T. 2), 22 travnya, 2020 rik. Sumy: MCND, 2020. S. 123 – 127.
13. Popova L. V. Metody izuchenija processov identifikacii. *Voprosy psihologii*. 1988. # 1. S. 163 – 169.
14. Soldatova G. U. Psikhologicheskaya pomoshch' migrantam: travma, smena kul'tury, krizis identichnosti. Moskva: Smysl, 2002. 479 s.
15. Solomin I. L. Sovremennye metody psihologicheskoy jekspess-diagnostiki i professional'nogo konsul'tirovanija. Sankt-Peterburg : Rech', 2006. 279 s.
16. Tatarko A. N., Lebedeva N. M. Metody etnicheskoy i krosskul'turnoy psikhologii. Moskva: Izd. dom Vysshey shkoly ekonomiki, 2011. — 238 s.
17. Erikson E. Childhood and Society. Sankt-Peterburg : Rech', 2002. – 416 s.
18. Berry J. W. Acculturation strategies and adaptation. *Immigrant families in contemporary society* / Eds. J. E. Lansford, K. Deater-Deckard, M. H. Bornstein. New York: Guilford Press, 2007. Pp. 69–82.
19. Sasse G., Lackner A. War and identity: the case of the Donbas in Ukraine. *Post-Soviet Affairs*. 2018. DOI: 10.1080/1060586X.2018.1452209